

Життєві форми тварин та рослин як адаптації до середовища мешкання.

Мільйони років еволюції організми пристосовувалися до умов довкілля, насамперед до тепла і вологи. Подібність пристосувальних структур зумовила подібність морфологічну та зовнішню.

На цій підставі розроблено поняття “життєва форма”, під яким розуміють зовнішній вигляд рослини – габітус (лат. *habitus* – зовнішність), який склався внаслідок тривалої еволюції і відображає пристосованість до умов довкілля.

Система життєвих форм рослин йде корінням в роботи "батька ботаніки" Теофраста (3 в. до н.е.), який розрізняв дерева, чагарники і трави. Сучасна система життєвих форм рослин розвиває уявлення Теофраста: серед дерев розрізняються вічнозелені і листопадні, серед трав - багаторічні та однорічні. У будь-якій з цих життєвих форм виявляються представники різних родин.

1. Життєва форма рослин – зовнішній вигляд рослинних організмів, що відображає їхню пристосованість до умов середовища існування.

Даний термін запропонував відомий данський ботанік, один із засновників екології та морфології рослин Еугеніус Вармінг (1841 - 1924) наприкінці XIX ст.

Існують різні класифікації життєвих форм рослин. Ознайомимося із деякими із них.

- (Випереджувальне завдання «Життєві форми рослин за К. Раункієром»)
- епіфіти – рослини, які оселяються на інших рослинах, але використовують їх лише як субстрат (мохи – *Sphagnum*, лишайники – *Lichenes*);
- фанерофіти – рослини, бруньки яких взимку розміщені високо над поверхнею снігу і захищені покривними лусками (дерева, чагарники);
- хамефіти – рослини, які покриваються снігом (верес – *Calluna vulgaris*, брусниця – *Vaccinium vitis idaea*);
- гемикриптофіти (таємні, приховані) – багаторічні трав’янисті рослини, бруньки відновлення яких розміщені на поверхні ґрунту, а наземні частини відмирають на зиму або на посушливий період (ковила, суніця, жовтець – *Ranunculus*);
- криптофіти – багаторічні трав’янисті рослини, спільною ознакою яких є те, що надземні органи у них на зиму відмирають, а бруньки відновлення закладаються в кореневищах, бульбах, цибулинах і приховані в ґрунті (геофіти), воді (гідрофіти) або в болоті (гелофіти). До таких рослин належать тюльпан скіфський (*Tulipa scythica*), конвалія (*Convallaria majalis*);
- терофіти – однорічні рослини, що переживають несприятливу пору року (зиму) у вигляді насіння (грицики звичайні – *Capsella bursa-pastoris*, просо посівне – *Panicum miliaceum*). Вони не закладають бруньок відновлення, а розмножуються насінням.

- Життєві форми рослин за І.Г. Серебряковим (самостійна робота учнів, ст. 19 підручника)

Категорія	Приклади
Дерев'янисті	Дуб, калина, шипшина
Напівдерев'янисті	Чебрець, ефедра, лаванда
Наземні трав'янисті	Лопух, пирій, бегонія
Водні трав'янисті	Очерет, латаття, стрілолист

2. Життєва форма тварин – групи особин, що мають подібні морфологічні пристосування для існування в однаковому середовищі.

У подібних умовах середовища організми навіть з систематично далеких груп можуть мати подібну життєву форму. Так, наприклад подібну життєву форму мають тварини різних систематичних груп, що мешкають у водному середовищі - ссавці, риби, птахи (дельфін, акула, пінгвін), ту ж життєву форму мало вимерле водне плазун іхтіозавр. Аналогічно в повітряному середовищі подібну життєву форму мають птахи, кажани, комахи, літаючі риби, а в ґрунтовій - різні землерії.

В цілому, на характері життєвих форм тварин в першу чергу позначається їх переміщення в середовищах. Так, серед ссавців А.Н.Формозов виділив надземні форми, підземні (землерії), деревні, повітряні і водні, зазначивши, що між цими формами є переходи.

Серед тварин також виділяють життєві форми за особливостями розмноження, способами руху та добування їжі, пристосованістю до екологічних умов довкілля. За способами руху в довкіллі Д. Кашкаров (1933) виділяє такі життєві форми тварин:

- плаваючі – водні, нектон, планктон, бентос;
- напівводні (пірнаючі, непірнаючі); тварини, що добувають корм лише з води;
- риючі – абсолютні землерії (усе життя напівземлерійні (виходять на поверхню землі));
- наземні – тварини, що не будують нір (бігаючі, стрибаючі, плазуючі); тварини скель;
- деревні плазуючі – тварини, що іноді злізають з дерев; тварини, що не злізають з дерев;
- повітряні форми – тварини, що добувають їжу в повітрі; тварини, що вишукують їжу з повітря.

Загалом біоценози мають у своєму складі живі організми, які належать до різних життєвих форм. Домінуючі життєві форми є індикаторами довкілля, що має важливе значення в:

- лісівництві;
- луківництві;
- пасовищному господарстві.

Кожна життєва форма виділяється не тільки зовнішнім виглядом (габітусом), а й характерним ритмом *розвитку*.

